

TÜRK EDEBİYATINDA MİHR Ü VEFÂ MESNEVİSİ

Selami FCE*

Mihr ü Vefâ mesnevisi Türk edebiyatında en az sözü edilen mesnevilerdendir. Hakkında verilmiş olan bilgilerin bir kısmı yanlış diğer kısmı ise birbirinin tekrarı mahiyetindedir.

Mihr ü Vefâ mesnevisinin kaynağı İran edebiyatıdır. “Salim” mahlasını kullanan Abdulfet Bey’in oğlu Muhammed Bey’in “Manzûme-i Mihr ü Vefâ isimli bir mesnevisi vardır.”¹

IX. asır şairi Arşî-yi Dehlevînin ve kardeşi Mir Muhammed Mümin-i Arş’in Mihr ü Vefâ manzumeleri vardır. Mir Muhammed’in Mihr ü Vefâ’sının bir nüshası Paris Milli Kütüphane Supp. 1100 numarada kayıtlıdır. Blochet bu Mihr ü Vefâyı Tahmasb’a isnad eder. Mir Muhammed’in ve Tahmasb’ın her ikisinin de adında “Arşî” kelimesinin bulunması Blochet’i yanıltmıştır. Arşî “Mihr ü Vefasını hezec bahrinde yazmıştır. Nizâmî’nin Hüsrev ü Şirin mesnevisine nazire olarak yazılmış bu mesnevi 2200 beyittir. Şair Mihr ü Vefâ konusunun ilk olarak kendisi tarafından yazıldığını iddia eder.”²

İran Edebiyatı kaynaklarında Reşîdî’nin Mihr ü Vefâ’sından romantik, hamasi bir manzume olarak bahsedilir.³ Devletşah ise Tezkire’sinde Reşîdî-i Semerkandî’nin Mihr ü Vefâ’sı için “o destanda hakikaten sözün hakkını vermiştir.” der.⁴

Tıpkı Hümâyunnâme, Tercüme-i Kabusnâme, İskendernâme gibi Türk edebiyatında Mihr ü Vefâ kurgusunun da hikâye olarak işlenmiş muhtelif şekillerini tespit ediyoruz. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde 2832 numaradaki “Hikâye-i Mihr ile Vefâ” isimli eser “Râviyân-ı ahbâr u nâklân-ı âsâr

* Atatürk Üniversitesi Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

¹ Tarih-i Edebiyat der-İrân, Zebihullah SAFA, Tahran-1352 hş. (Hicri-Şemsi), 8 c., c. V/I, s. 615

² a.g.e., c. V/II, s. 1310,11,12,13,14

³ Tarih-i Edebiyat-ı Fârsî, Herman Ete, Tercüme: Rızazâde Şafak, Tahran 1337 hş.(Hicri-Şemsi), s. 117

⁴ Tezkire-i Devletşah, Devletşah, Çev. Prof. Necati Lugal, M.E.B., İstanbul-1990, c.I, s. 186

muhaddisân-ı rûzigâr öyle nakl-ı rivâyet...” şeklinde başlıyor. ⁵ 36 yapraklı bu eser nesihle yazılmıştır ve üzerinde tarihi kayıt yoktur. Aynı şekilde Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen 1582 M Yz. A 1598/3 'te kayıtlı “Mîhr ile Vefâ isimli eserin başı yoktur ve 169^b ile 203^b yaprakları arasındadır. Bu da Mîhr ü Vefâ'nın halk hikâyesi şeklinde işlenmiş bir varyantıdır. “Haza kitâb-ı Mîhr ile Vefâ okundukda damağa gelir zevkile safâ ahiretde şefâat eyliye ol Muhamed...” şeklinde başlıyor. Adnan Ötügen yazmaları T.816.21 2360'da kayıtlı Mustafa Ali'ye ait “Münşadü't-İnşâ olması ihtimali olan” eser içerisinde “Mîhr ü Vefâ kaydı sonradan konmuş, 22 yaprak, 2 sütun, 19 satırdan ibaret siyakat hattı ile yazılmış bir bölüm vardır.

İstanbul Üniversitesi İslam Araştırmaları Kütüphanesinde yazarı bilinmeyen bir Mîhr ü Vefâ daha vardır. “Manzûme-i Kürdi Mîhr ü Vefâ” ismiyle 4190 numarada kayıtlı bu eserin dili Arapça ve mütercimi Kadir Fettâhi Kâdî'dir. 1966 Tebriz kayıtlı ve taşbasması bir eserdir.

Şarkiyat Enstitüsü 1779 numarada “Mîhr ü Vefâ” isimli 1325 (M.1906) Tebriz tarihli bir başka eser daha vardır ki bu da Kadir Fettâhi Kâdî tarafından tercüme edilmiştir. Dili farsçadır.

Yapı Kredi Bankası Kütüphanesindeki nesih el yazması. “Mîhr ü Vefâ” isimli eser 148 numarada kayıtlıdır. Yazar adı Mahmut olarak geçen bu Türkçe eserde tarih kaydı yoktur ve 23 yapraklıdır.

Türk Edebiyatındaki diğer Mîhr ü Vefâları ise şu şekilde sıralayabiliriz.

Ümmî Âsâ'ya ait (XI. yy.) 806 beyitlik kısa bir Mîhr ü Vefâ mesnevisi vardır. Bu mesnevinin bir kaç nüshası tespit edilmiştir. Bir nüsha İzmir Milli Kütüphane 26/668 numarada, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı 282 ve 283 numarada kayıtlı iki nüsha, Marbur Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2682 numarada kayıtlı nüshaları tespit edilenler arasındadır. ⁶ Özege Kitaplığı'ndaki nüshaların tertip düzeni birbirinden oldukça farklı ve anladığımız kadarıyla istinsahı, eseri orjinalinden oldukça uzaklaştırmıştır. 282 Numarada kayıtlı olan nüshanın baş tarafı eksiktir.

İki kardeş bir araya geldiler
Birbirine Vefâ halin sordılar

şeklinde başlıyor. Eserin son kısmındaki beyit mısraların yanlış tertip edilmesi neticesinde sonraki beytin mısraı önceki beytin yanına geldiğinden kafiyesiz görünmektedir ve diğer nüshadan hayli farklı olan beyitlerle bitmektedir. 283 Numarada kayıtlı olan Mîhr ü Vefâ nat-ı şerifle başlar. Diğer nüshaya göre biraz daha düzenlidir.

⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu, Fehmi Edhem Karatay, İstanbul-1961

⁶ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.II, İskender Pala, Ankara-1989 s. 349

Priştineli Mustafa Emîni (Ö. 1569)'ye ait olan Mihr ü Vefâ mesnevisi ise henüz ele geçmemiştir.

Virür nûr-ı siyâhun vechine nûr
Çıkar Hindustândan Rûma kâfûr

Dönüpdür çüb-ı huşka dest ü pâyum
Atıldı okum ve yasıldı yayum

Vücûdum nahlini şeyb eyledi pest
Hayâtum çeşmesârından yudum mest

Tülek hânedurur bu dâr-ı âlem
Döker bâl u perin için âdem

Togan turmaz içinde bu cihândur
Nice yavrı uçurmuş âşiyândur

Gelibolulu Mustafâ Ali'nin, Künhü'l-Ahbârında yukarıdaki beyitlerin sözü edilen mesneviye ait olduğu kaydedilmiştir. ⁷ Mesnevî 972 tarihinde yazılmıştır ve nazmı pek iyi değildir. ⁸

Bâkî devrinin en mümtaz şairlerinden olan Gelibolulu Ali'ye ait Mihr ü Vefâ mesnevisinin de nüshası henüz ele geçmemiştir. Eser yaklaşık 7000 beyittir. ⁹ Ali "sade-i sad güher mukaddimesine;

Burc-ı te'lîfe saldı nûr u ziyâ
Annın ardınca nazm Mihr ü Vefâ

beytiyle başlıyor ve Kınalızâde'ye gönderdiği varakada "Mihr ü Vefâ" nâm kitâbımız vardır ki yedibin beyittir. Bu ebyât Mihr'i gören aşık dilinden ol kitabımızdadır:

Ne âlem mihrî sen ey nûr-ı mutlak
Ki dilün olmamış zerrata mülhak

Perî derdüm velî perrân degülseñ
Melek derdüm velî pinhân degülseñ"

⁷ Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı İnceleme-Metin (Doktora Tezi), Mustafa İsen, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-1979, İkinci Bölüm, s. 175

⁸ Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünûn c.II, s. 1914 (Keşfü'z-Zünûn'un Açıklamalı Dizini (Doktora Ön Çalışması), İlhan Genç, Türk Edebiyatı ve Kültürüyle İlgili Yazar ve Eserler, Erzurum Atatürk Üniversitesi-1980, s. 130)

⁹ a.g.e., s. 130

diyor. Şair Nasihatü's-Selâtin'de de bu eserinden bahseder. ¹⁰

Fuat Köprülü de 760 tarihinde yazılmış müellifi meçhul bir Mihr ü Vefâ mesnevisinin özel kütüphanesinde bulunduğunu belirtir. ¹¹

Bir Mihr ü Vefâ mesnevisi ise “Dîvân-ı Mihr ü Vefâ Te’lif-i Hâşimî” ismiyle Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı, Agah Sırrı Levend Yazmaları 368 numarada kayıtlıdır. Bursalı Hâşimî’ye ait böyle bir eserin varlığından ilk olarak Agah Sırrı Levend bahsetmiştir:

“İstanbul’daki sahaflar çarşısı edebiyat tarihçisinin sık sık uğrayacağı bir yerdir. Buraya öten birinin “terike”sinden çok zengin kitaplıkların düştüğü, bunların arasında hiç bilmediğimiz ve tanımadığımız kitapların bulunduğu da olur. Ahmet Rıdvan’ın ve Hâlife’nin Leylâ vü Mecnûn, Bursalı Hâşimî’nin Mihr ü Vefâ, Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev mesnevilerini ve daha bir çok değerli eserlerle mecmuaları sahaflarda buldum.” ¹² “Medh- âsâr be-revâcı itnâb ve eksar kelâma muhtaç degildir.” diyen Hasan Çelebi’nin ¹³ “âsâr” sözü ile Hâşimî’ye ait hangi eserleri kast ettiğini bilemiyoruz, ancak daha sonraki kaynaklarda da Agah Sırrı Levend’e gelinceye kadar şairin “Mihr ü Vefâ”sından bahseden esere rastlamıyoruz. Tek nüsha olan bu eser üzerinde Yüksek Lisans Çalışması yaptık. 6511 beyit hacmindeki bu eser yapmış olduğumuz çalışma ile yok olmaktan son anda kurtulmuştur. Kullandığı zengin edebi malzemeyi şiir gücüyle birleştiren Hâşimî ölümsüz bir eser vücuda getirmiştir. Mihr ü Vefâ’nın Bursalı Seyyid Cafer Hâşimî’ye ait olduğu konusunda şüphe yoktur. Bu sonuca da yukarıda tespit edebildiğimiz tarihi bilgiler yanında şairin kendi eserlerinden hareket etmek suretiyle ulaşıyoruz.

a) Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı ASL 542’deki Hâşimî Divanı üzerindeki mühür “Dâî Muhlis Muhammed Hâşimî 1007” ibaresini taşır.

Ki Muhlis Hâşimî ismi oldu Cafer

Peder Seyyid Hasandur iy bürâzer (6425. beyit)

beyti şairin bir isminin de Muhlis olup Cafer ismini sonradan bu isimlere ilave ettiğini gösterir. Ayrıca bu nüshanın ^{1a} sayfasındaki mührün içinde yazılı olan “Dâî Muhlis Muhammed Hâşimî” ibaresindeki “Dâî” kelimesini de şair, düşmüş olduğu tarihlerde sıfattan ziyade kendisi için isim olarak kullanıyor görmektedir, çünkü bu kullanım hem sayı olarak oldukça fazla hem de “Hâşimî dâî” kalıbındadır.

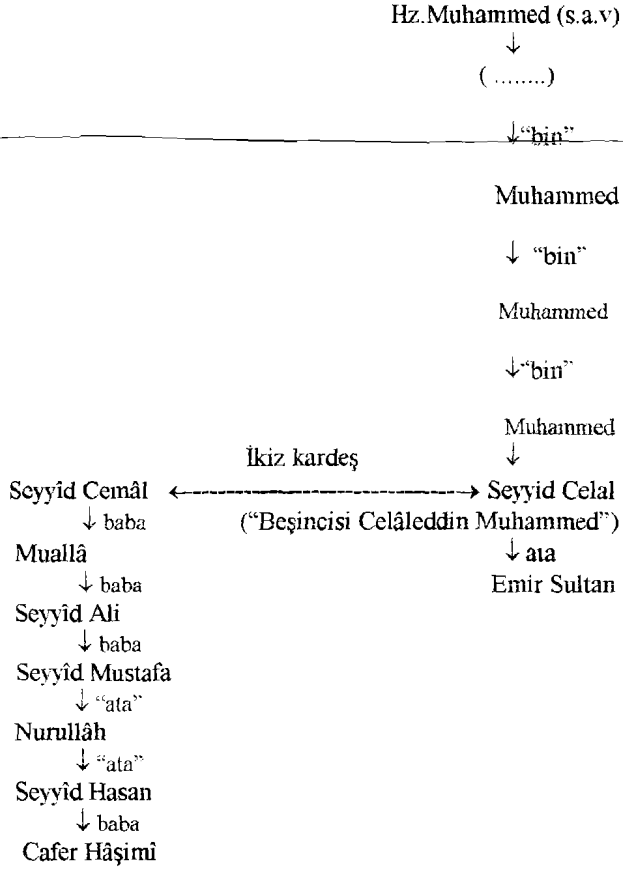
¹⁰ Menâkibü'l-Hünerverân, Mustafa Ali, Matbaa-i Amire İstanbul-1926, s. 77

¹¹ Türk Edebiyatı Tarihi, Fuat Köprülü, Gerekli Sadeleştirmeler ve Notlar İlavesiyle Yayımlayan Dr. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin, İstanbul-1981, s. 341

¹² Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş) Agah Sırrı Levend, Ankara-1988, s. 23

¹³ Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuara, Kınalızâde Hasan Çelebi, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: Dr. İbrahim Kutluk, Ankara-1989 I, II c., c.II, s. 1055

b) Şair Emir Sultan'a akraba olduğundan bahsetmektedir. Bunu Mihr ü Vefâ mesnevisinde (6425-6436) beyitleri arasında anlatır. Bu beyitlerden çıkan tablo şöyledir.



Silsileyi bu şekilde saydıktan sonra şair atasının Şeyh Hüsameddin kendisinin de şeyh evladı olduğunu söyler (6461). Divanında;

Cedd-i pâküm tanı virmiş bir mürfidür anın
Asitân-ı mürşid-i ayâna geldük yüz sürüb ¹⁴

¹⁴ Hâşimî Divanı, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı ASL 542 yk. 61^a

beytinin açık ifadesi ve yine Emir Sultan vasfında söylenmiş diğer şiirler dikkate alınca Mihr ü Vefâ mesnevisinin Hâşimî'ye ait olduğu bir kez daha teyid edilmiş olur.

c) Hâşimî'nin muammalarında geçen bazı isimler dikkatimizi çekiyor. Bunların sıralanışı da ayrıca beklenen mesajları veriyor. "Celâl", Cemâl" "Seyyid Hüseyin" Ali".¹⁵ Bunlar Mihr ü Vefâ mesnevisindeki bilgilerden tabloştırdığımız ve şairi Emir Sultan'a akrabalığa götüren silsilenin isimleridir.

ç) ~~Divan ve İvân ü Vefâ'daki kelime hazinesi, bayal unsurları,~~ edebi malzeme, üslup v.s. özellikleri aynıdır. Mesnevide bile muammaların çokluğu ve iki ayrı yerde; 6499 ve 6511. beyitlerde tarih düşürülmüş olması şu ana kadar kaynaklarda tarih düşürmekteki ustalığı teslim edilen Hâşimî'nin bilinmeyen ya da tek nüsha olduğu için ihtiyatla yaklaşılın Mihr ü Vefâ mesnevisi için de künye mahiyetindedir.

d) Türk Edebiyatında "Hâşimî" mahlasını kullanmış olan diğer şairlerin yaşadığı dönem, coğrafya, statü v.s sebepler ile Divan ile Mihr ü Vefâ'yı bir şahsiyetin eserleri olarak birleştirme zarureti. eseri Bursalı Seyyid Cafer Hâşimî'nin şahsında tescil eder.

Mihr ü Vefâ mesnevisini konusunu dikkate almak suretiyle değerlendirenler onu biraz daha masal özelliklerini gösterir yapıda bulurlar.¹⁶ Gerçekten Mihr ü Vefâ hikâyeleri ve Ümmî İsa'nın mesnevisinde bu ortak yapı kendini gösterir. Hâşimî'nin Mihr ü Vefâsında bu benzerlik bozulmuş ve yerini daha modern bir kurgusal çözülemeye bırakmıştır.¹⁷ Bu yüzden Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ mesnevisi hem konu hem de varlık olarak şimdilik Türk edebiyatının bu alandaki nümûnesi durumundadır.

¹⁵ Hâşimî Divanı, İstanbul Üniversitesi, T. 3038, s. 34^b, 35^a, 36^b

¹⁶ bkz. Pala, a.g.e., s. 349

¹⁷ Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Haz:Selami Ece, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum - 1996, s. 34